

27. Поліщук В. Побратими-подвижники духу і праці (Євген Чикаленко і Сергій Єфремов) / В. Поліщук // Матеріали четвертих всеукраїнських єфремовських читань. До 130-річчя з дня народження Сергія Олександровича Єфремова. – Черкаси, 2007. – С. 16–41.
28. Рада. – 1906. – № 1.
29. Сидоренко О. Цензурно-політичні «скорпіони» в боротьбі з українськомовною пресою в Росії (1905–1907) / О. Сидоренко // Наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2005. – Т. 21. – С. 12–15.
30. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи : монографія / І. Старовойтенко. – Київ : [б. в.], 2009. – 544 с.
31. Старовойтенко І. М. Щоденна газета «Рада» (1906–1914) у контексті епістолярної спадщини / І. М. Старовойтенко // Наукові записки Інституту журналістики. – Київ, 2005. – Т. 21. – С. 16–24.
32. Тимошик М. С. Історія видавничої справи / М. С. Тимошик. – Київ, 2003. – 496 с.
33. Фіголь Н. Історія видання першої щоденної україномовної газети Наддніпрянщини «Рада» / Н. Фіголь // Поліграфія та видавничі справи. – 2005. – № 42. – С. 54–63.
34. Чикаленко Є. Х. Спогади. (1861–1907) / Є. Х. Чикаленко. – Київ, 2003. 416 с.
35. Чикаленко Є. Спогади / Є. Чикаленко // Зібрання творів : у 7 т. – Київ, 2003. – Т. 1. – 432 с.
36. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907) / Є. Чикаленко. – Ч. 1. – Львів, 1925. – 172 с.

Коляда Ігорь. Киевские имперские чиновники и издательские проекты Е. Чикаленко. В статье на основе архивных документов, мемуарной литературы и эпистолярного наследия исследуется вопрос отношения киевских имперских чиновников к проектам украинских изданий Е. Чикаленко, а также проанализировано взаимоотношения между украинским издателем-меценатом и киевской губернской администрацией, дается характеристика юридическим и административным методам, с помощью которых местная власть пыталась не допустить реализацию издательских идей Е. Чикаленко. На примере издательской деятельности Е. Чикаленко освещены некоторые аспекты цензурной политики российского самодержавия в отношении украинских периодических изданий в начале XX в. В результате исследования уточнены некоторые вопросы истории периодических изданий «Громадська думка», «Рада».

Ключевые слова: издатель-меценат, цензура, чиновник, киевский гражданский губернатор, киевская губернская администрация, периодические издания, «Громадська думка», «Рада».

Kolada Igor. Kiev Imperial Official Establishmen and Publishing Projects of E. Chykalenko. On the basis of archival documents, memoirs and epistolary heritage researched the relations of the Kiev Imperial official establishmen to the projects Ukrainian publications of E. Chykalenko, and analyzed the relationship between the publisher-philanthropist and patron of the Kiev provincial administration, given the characteristics of legal and administrative methods by which the local authorities tried to prevent the implementation of Chykalenko's publishin. For example E. Chykalenko's publishing activities, the author highlights some aspects of the censorship policy of the Russian autocracy against Ukrainian periodicals in the early twentieth century. The study clarified some issues of history periodicals «Hromadska Dumka», «Rada».

Key words: publisher-philanthropist, official establishment, censorship, the Kyiv civil Governor, the Kiev provincial administration, periodicals, the «Hromadska Dumka», «Rada».

Стаття надійшла до редколегії
16.09.2016 р.

УДК 94(477.63)«1914–1918»

Василь Денисюк

Органи міського самоуправління в Луцьку під час Першої світової війни

Висвітлено діяльність Луцьких міських думи та управи в 1914–1918 рр., основні чинники, закономірності та особливості їхньої роботи. Визначено головні проблеми в діяльності цих органів на різних етапах. Простежено зміну влад у місті та їх вплив на самоврядування. Проаналізовано персональний склад думи й управи.

Ключові слова: Луцьк, Перша світова війна, міська дума, міська управа, окупація, евакуація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Комплекс дослідницьких проблем, пов'язаних із місцевим самоуправлінням та функціонуванням влади на периферії під час Першої світової війни,

© Денисюк В., 2016

уключає низку аспектів. Традиційно політичний вимір історії (у цьому випадку – локальної) є визначальним у житті людей. Часто саме певні події в цій сфері є своєрідними «опорними пунктами» в індивідуальній та колективній пам'яті. Однак в умовах масштабних потрясінь Великої війни, коли фронт, зокрема Східний, часто був досить динамічним, а подекуди – навпаки, затримувався на одній лінії місяцями, практично кожен населений пункт мав свою локальну політичну історію. Навіть сусідні села й містечка, розділені фронтом, могли жити різними укладами.

Мета статті – систематизація локальної політичної історії Луцька часів Першої світової війни за допомогою уточнення датування переходів міста з-під однієї влади до іншої та аналіз головних аспектів організації міського самоуправління.

Спеціалізованого історичного дослідження історії Луцька зазначеного періоду поки що немає, проте деякі з праць досить тісно стосуються цієї проблематики. Це, зокрема, роботи Б. Бернадського [1], О. Дем'янюка [22; 23], О. Михайлюка [26], А. Науменко [27], О. Прищепи [30], В. Пясецького [31; 32; 33], А. Седляра [34] та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Міське самоврядування мало давні традиції на Волині. Проте той його вигляд, що був на початку ХХ ст., оформився лише наприкінці ХІХ ст. після проведення міської реформи в Російській імперії. У цей час органи самоврядування мали досить вузькі повноваження, що визначалися Міським положенням 1892 р. До їхньої компетенції входили догляд за міськими вулицями, мостами, річками та їхніми берегами, організація шкіл, сиротинців, лікарень, театрів, бібліотек, боротьба з пожежами та анти-санітарією й ін. [29]. В умовах масштабної війни, що розпочалася, дума та управа повинні були забезпечити, передусім, спокій у місті як найближчому тилу армії. Водночас і надалі одним із головних завдань, що стояли перед органами міського самоуправління, було формування міського бюджету та контроль за його виконанням. Його наповнення відбувалося за рахунок податків і грошових зборів, доходів від міських підприємств. Грошові збори відбувалися за рахунок грошових надходжень із купецьких капіталів і промислових свідоцтв, трактирних закладів, харчівень та постійних дворів, клеймування ваг, а також непрямих податків (оформлення контрактів, договорів, векселів й ін.) [30, с. 159].

Від самого початку війни в місті діяла Луцька міська дума (орган міського самоврядування) з управою (виконавчий орган при думі), якими станом на 1914 р. керував колишній військовий офіцер В. Малявчик. Незважаючи на те, що серед жителів Луцька повністю переважали представники єврейської національності, за законом, вони могли складати не більше 10 % від загальної кількості членів міської думи [29, с. 433].

У перші місяці після початку війни місто, як і всю державу, огорнув патріотичний рух. Нагадуючи про героїзм та самопожертву попередніх воєн, місцева влада намагалася підтримати й використати це [8, арк. 137–138; 9, арк. 2–3, 19–20, 35, 38]. Із часом цей фактор почав відігравати меншу роль, проте навіть у червні 1917 р. центральна влада намагалася використати «відповідальність перед Батьківщиною» як вагомий чинник тиску на луцькі органи, що займалися збором продовольства [18, арк. 3]. Потрібно відзначити, що подібний ентузіазм охопив і мешканців міст сусідньої Галичини, проте він мав своє патріотичне спрямування [3, 5].

У перший рік після початку війни господарські питання залишалися головними у сфері діяльності управи та думи. Важливими були допомога солдатам, а також сприяння бідуючому населенню Польщі, Бельгії, Галичини. З ініціативи міської управи лучани кілька разів збирали кошти та матеріальну допомогу для солдатів. Зокрема, восени 1914 р. зібрано 817,71 руб. на заготівлю білизни, потреби резервістів та ін. Традиційно, ці пожертви адресувалися солдатам тих військових частин, що перед війною дислокувалися в Луцьку (Камчатського, Охотського й Ізюмського піхотних полків) і значною мірою були укомплектовані з лучан. У жовтні 1914 р. жителі міста передали «охотцям» та «камчатцям», які тоді перебували на Галичині, білизну, мило, тютюн та інші дрібниці [7, арк. 3, 40]. Подібні й навіть більші «гостинці» розсилали солдатам цих з'єднань і пізніше, зокрема на Великдень у березні 1915 р., перед Різдом у грудні 1916 р. [12, арк. 75].

Перша світова війна охопила більшість держав та народів у Європі. І лучани не залишалися осторонь від військово-політичних подій, що відбувалися на Західному фронті. У листопаді 1914 р. міська влада виділила 1000 руб. на допомогу бідуючому населенню Польщі, що потерпало від воєн-

них дій, у грудні 1914 р. – 500 руб. жертвам війни в Галичині й 250 руб. – у Бельгії. Подібну допомогу управа виділяла полякам, галичанам, бельгійцям та сербам і пізніше за складних обставин післяокупаційного відновлення міста [8, арк. 142–142 зв., 152–154 зв.].

У зв'язку зі зміною стратегічної ситуації, австро-угорські та німецькі війська перехопили ініціативу й 31.08.1915 р. Луцьк був окупований австрійцями [1, с. 45]. У результаті військової операції 26.09.1915 р. місто було відбите, проте досить швидко розвідники виявили спробу оточення військ, які захищали Луцьк [2, с. 182]. Тому російські війська вдруге добровільно залишили повітовий центр.

Незважаючи на те, що 8-ма армія відступала без паніки, евакуація Луцька проводилася неорганізовано через відсутність координації дій між командуванням та місцевими органами. Міська управа самостійно залишила Луцьк у ніч на 16.08.1915 р., тобто за два тижні до захоплення міста ворогом [11, арк. 116, 125–127 зв.]. У паніці залишено інвентар, архів, документацію до 1912 р. [1, с. 45]. Луцький окружний суд опинився в Ставрополі, чоловіча гімназія – у Білгороді Курської губернії. Сирітський суд, пожежна команда та управа були евакуйовані в Житомир [11, арк. 116, 125–127 зв.].

Під час австрійської окупації обрано новий орган місцевого самоврядування, який очолив Авраам Варковицький. Ця людина пізніше брала участь у роботі усіх органів місцевого самоврядування та різних міських комісіях, що встановлювалися за інших влад, аж до 1920 р. У певному сенсі він створював тяглість влади при частих змінах режимів і держав, що контролювали Луцьк у роки війни.

Австрійська військова адміністрація разом із місцевою владою намагалися організувати життя в місті дещо по-новому. У плані розвитку інфраструктури особливих змін не відбулося. Водночас інакшою була діяльність нової влади в питанні пошуків підтримки місцевого населення. Вона намагалася залучати до співпраці мешканців міста. Відповідно до наказу австрійського командування наприкінці січня 1916 р. у місто прибули старшини Українських Січових Стрільців на чолі з Гаврилком, що створили «вербунковий комісаріат». Проте ця ініціатива не користувалася підтримкою в лучан, оскільки галицькі українці сприймалися переважно як вороги та окупанти. Додатковою перешкодою було те, що місцевий бургомістр А. Варковицький та окружний комендант Урбанський перешкоджали діяльності Гаврилка [28, с. 160]. Крім того, цьому не сприяла національна політика австрійської влади на окупаційних землях. Зокрема, деякі жителі Луцька скаржилися на засилля поляків в органах управління міста та дискримінацію українців в освітньому питанні. Після Брусилівського прориву Луцький комісаріат Січових Стрільців припинив свою діяльність, а Гаврилко переїхав до Ковеля на допомогу Вітовському [24, с. 63–67].

Ні міська управа, ні лучани не змогли вберегти місто від реквізицій, які провела відступаюча австрійська армія напередодні Брусилівського прориву (у травні 1916 р.). Це стосувалося продуктів, важливих частин міської електростанції, меблів із багатьох будинків міщан, які були евакуйовані в тил під час відступу російської армії в 1915 р. Крім того, А. Варковицький разом із членами управи не спромоглися організувати достойну боротьбу з антисанітарією, що стало причиною загострення епідеміологічної ситуації в місті в наступні кілька років [14, арк. 9].

Наприкінці травня 1916 р. внаслідок Брусилівського прориву Луцьк був відбитий російськими військами й уже 03.06.1916 р. у місто повернулись управа, дума та міський голова В. Малявчик. Головними завданнями, що постали перед міськими урядовцями, були відбудова міста й відновлення нормальної організації міської інфраструктури. Цьому сприяло й те, що штаб Особливої армії, створеної Брусилівим спеціально для прориву під час наступальної операції, дислокувався в Луцьку. Відновлено роботу електростанції, відбудовано скотобійню [12, арк. 43], багато міщан, які евакуювалися в 1914–1915 рр., повернулися до міста (перші з них стали повертатися 07–08.06.1916 р.) [15, арк. 17, 25, 26, 44, 45, 50]. Щоправда, багато з них виявили, що їхнє житло зайняте солдатами або армійськими відділами, тому вони змушені були жити в готелях, не отримуючи за оренду свого житла ніякої компенсації. Приміщення, яке до австрійської окупації займала міська управа (будинок на території замку Любарта), стало непридатним для роботи [14, арк. 25–25 зв., 51–51 зв.]. Тому управа перенесла свою роботу до орендованого будинку А. Варковицького, де розмістився орган міського самоврядування за австрійської окупації [13, арк. 30]. Деякі залишені в Луцьку державні приміщення (зокрема архіву), а також меблі були знищені або зникли, будинок казарми городових – розібраний [11, арк. 140].

За словами міського голови В. Малявчика, «місто Луцьк в цей час... [було] військовим табором і серед цивільного населення... [спостерігався] тверезий настрій» [12, арк. 194]. Справді, у місті дислокувалися штаб Особливої армії й низка його підрозділів, тут часто перебували офіцери з різними дорученнями, звітами та ін. [14, арк. 12–12 зв.]. Крім того, фронт не відступив далеко від міста.

Тогочасне керівництво Луцька, як пізніше і його наступники, проявило в цей час свідоме ставлення в справі захисту пам'яток історії. Зокрема, коли в листопаді 1916 р. виникла загроза пошкодження пам'яток архітектури в Старому місті через побудову там лазні штабом Особливої армії, міський голова В. Малявчик наполягав на неприпустимості такого кроку без відома та контролю управи. Він аргументував це тим, що там похований один із литовських князів, а влада зобов'язала захищати пам'ятки архітектури та історії [12, арк. 96–96 зв.]. Незадовго перед тим, у червні 1916 р., ініційовано огляд стану В'їзної вежі в замку Любарта. Акт огляду спеціально створеної комісії засвідчив наявність у вежі вертикальної тріщини, яка виникла тому, що нею часто проїжджали вантажівки. Планувалося, що ремонтні роботи коштівватимуть місту приблизно 10 000 руб. [16, арк. 17, 18]. Проте залишилося невідомо, чи їх проводили в складних військових умовах.

Після перемоги Лютневої революції значні зміни відбулися й на Волині. У 1917 р. луцьке самоврядування двічі переобиралося. Перший раз – у квітні, а згодом у зв'язку зі зміною закону про місцеве самоврядування – у вересні. 08.03.1917 р. дума на чолі з В. Малявчиком прийняла рішення перейменувати себе відповідно до тогочасних соціалістичних віянь на Громадську раду (хоча всі за звичкою й надалі вживали попередні назви – управа та дума). Водночас планувалося збільшити склад міської думи з 25 до 40 членів. Троє новообраних повинні представляти духовенство, а 12 – громадян міста. Право обирати визнавали за постійними жителями Луцька всіх національностей. Віковий ценз становив 25 років. Вибори були багатоступеневі. Жителі кожної з дільниць делегували уповноважених, які обирали по шість кандидатів, у тому числі – 12 членів Громадської ради. Вибори уповноважених від усіх шести дільниць пройшли окремо у двох кінотеатрах. Збори уповноважених планувалися на 14–16.04.1917 р. [31, 13].

Отже, у зв'язку зі зміною устрою в Російській імперії в Луцьку обрано новий орган місцевого самоврядування за новими правилами. 10.04.1917 р. В. Малявчик склав із себе повноваження міського голови та передав їх А. Варковицькому [33, с. 1]. Очевидно, він негативно ставився до соціалістичних режимів або ж не користувався популярністю серед лучан, оскільки не брав участі в міському самоврядуванні аж до грудня 1919 р., коли був включений до почесної комісії промислового податку) [22, арк. 149]. Головою думи спочатку відкритим голосуванням, а після оскарження процедури Волинським губернським старостою – закритим, обрали місцевого лікаря Ноя Пінеса [17, арк. 16].

Нова міська влада так і не змогла налагодити ефективну роботу. Пройшовши складний процес реорганізації, дума за своїм складом майже не відрізнялася від попередньої міської думи. За національністю в ній так само переважали євреї та росіяни, за соціальною приналежністю – домовласники, купці й дрібні торговці [31, 13].

Вибори до Громадської ради у вересні 1917 р. проведено відповідно до нового законодавства. Кандидатів висували за партійними списками. Однак регіональні осередки партійних організацій Волині були захоплені революцією зненацька й через низку причин навіть після шести місяців після її початку були вкрай слабкими [4, с. 112]. Потрібно відзначити, що в місцевих виборах брали участь і військові, які були розквартировані в Луцьку. Оскільки в цей час соціалістичні ідеї вже були досить популярними в їхньому середовищі, партії відповідного ідеологічного спрямування отримали тут широку підтримку (вони отримали 66,7 % голосів) [34, с. 37].

На місця гласних управи претендували 11 членів Єврейського національного блоку, двоє – Союзу домовласників м. Луцька, 26 – Соціалістичного блоку, один – Польського демократичного списку, двоє – Українського соціалістичного блоку [17, арк. 29 зв.–30]. І на цей раз обрано майже виключно представників єврейської громади. На посаду міського голови обрано Самуїла Спектарьова, членами управи – 18 гласних і лише двоє з них (М. Гринюк та П. Голубович), очевидно, були представниками неєврейських спільнот [17, арк. 4–4 зв., 16].

Вибори до міської управи та Жовтневий переворот стали каталізаторами суспільно-політичного життя в місті. У цей час зафіксовано кілька декларацій осередків партій у Луцьку, а трибуна міської думи стала політичною ареною міського рівня. Зокрема, найповнішою була декларація луцького осередку партії соціалістів-революціонерів. У ній заявлено програму в межах міста й держави: на-

дання більшої автономії міським думам, побудова нових магазинів, ломбардів та підприємств із виробництва найважливіших продуктів, передання в міське управління «загальнокорисних установ» (водопроводів, електростанцій, аптек, бань), сприяння коопераціям, скасування непрямих податків, створення біржі праці, безплатна медична та юридична допомога, освіта й ін. Важливою частиною цієї декларації було бачення її авторів України як широкої культурно-національної автономії. Услід за цим подано майже ідентичну, дещо спрощену, порівняно з попередньою заявою, декларацію Об'єднаних українських соціалістів у Луцькій думі. Міська дума на засіданні 30.10.1917 р. в спеціальній резолюції засудила більшовицький переворот та виступила за якомога швидше створення нової влади, яка б ґрунтувалася на всенародному голосуванні [19, арк. 36–37, 39–40 зв.].

Закономірно, що у важких обставинах війни серед основних напрямів діяльності новообраної ради був соціальний. Узято під жорсткий контроль роботу продовольчої комісії та ціни на ринках Луцька. Проводилася робота з допомоги безробітним, сиротам без житла й неблагополучним сім'ям. Керівники міста намагалися владнати принаймні частково проблеми з дотриманням санітарних норм у Луцьку, хоча на практиці це було малоефективно.

Члени управи приділяли деяку увагу культурним питанням. Громадська рада відзначила ювілеї В. Короленка й Т. Шевченка, назвавши на їх честь окремі вулиці та навчальні заклади. Зокрема, третю школу на Красному й вулицю, на якій вона розмістилася, названо на честь Т. Шевченка [33, с. 2].

Проте загалом діяльність новообраного органу мала політизований характер. Замість розв'язання нагальних міських проблем, активність її членів часто спрямовувалася на обговорення загальнодержавних питань [34, с. 40]. Дані ревізії, яку проводили чиновники за П. Скоропадського, засвідчують, що міське господарство до травня 1918 р. прийшло в повний занепад: у розпорядженні управи не було коштів; під час зими виникали постійні проблеми, зумовлені відсутністю палива; на міських складах не вистачало продуктів для забезпечення жителів міста; на ринках панувала спекуляція; школи закривалися. Крім того, управа жила без кошторису, кошти витрачалися безсистемно, а грошові книги перебували в такому безладі, що запрошений у комісію експерт-бухгалтер відмовився проводити перевірку [25, с. 97–98].

07.11.1917 р. проголошено Українську Народну Республіку. Луцьк перейшов у підпорядкування Центральної ради та Генерального секретаріату. У зв'язку з цим київська влада просила Луцьку управу на знак солідарності й визнання УНР підняти над будинком український жовто-блакитний прапор [19, арк. 75]. Подібну пропозицію надіслано в управу 13.03.1918 р. Крім підняття державного прапора УНР, центральна влада наказувала «надати національно-державний вигляд» усім інституціям самоврядування: треба було переписати українською мовою написи на державних установах, вулицях; на державних установах в дні державних свят вивішувати український прапор; російський герб на установах і штапах знищити та встановити український. Крім того, на вулицях вивісили III та IV Універсали Центральної ради, а накази колишнього Тимчасового уряду й більшовиків зняли [20, арк. 8, 11].

У Луцьку в цей час активно діяли більшовики. 13.11.1917 р. їхні прихильники (близько 5 тис. солдатів [24, с. 142]) на чолі з О. Димітрієвим захопили пошту, телеграф, телефонну станцію, в'язницю й роззброїли міліцію. У відповідь через два дні дума вирішила відправити до Києва скаргу, у якій засуджувала захоплення влади й порушення прав міського самоврядування фракцією соціал-демократів більшовиків [27, с. 69–71]. Невідомо за яких обставин, проте в тому ж місяці Луцьк повернуто в підпорядкування Центральної ради.

Значні зміни відбулись у повноваженнях управи, зокрема щодо системи оподаткування. Раніше міська управа займалася переважно справами благоустрою, торгівлі, шкільництва в місті в жорстко регламентованих державою рамках. Однак 12.02.1918 р. влада УНР видала постанову про внесення різних державних, земських і міських податків на місцях. Проте попередня обмежувальна система привчила місцевих управлінців придушувати ініціативу. Тому губернська влада констатувала, що ця постанова реалізовується «дуже кволо, і місцева влада далеко не виявляє тої енергії, яка потрібна...» [10, арк. 54].

Зміни стосувалися й діловодства. Влада наполягала на введенні української мови в діловодство державних установ, проте у зв'язку з тим, що на чиновницьких посадах у місті перебували переважно росіяни і євреї, рідше – поляки та українці, знавців мови не вистачало. Удало описав проблему в Луцьку головний губернський комендант Волині отаман Борковський: «Більшість повітових комітетів при офіційних зносинах... вживають російську мову; коли ж випадково вживається і українська

мова, то так безграмотно і не зрозуміло, що від цього тратиться не тільки стиль, але й зміст самого листування». Він наполягав на тому, що українська мова має статус державної, і тому «...необхідно, щоб всі повітові комітети і їх співробітники обов'язково вчили рідну мову і вели листування на українській мові, без чого... перебування їх на посаді не можливе» [10, арк. 112]. Влада досить часто нагадувала про обов'язкове використання української мови в діловодстві, проте цю директиву міські установи не могли виконувати на достойному рівні [20, арк. 11].

Недовгий період (орієнтовно від 27.01.1918 р. до 8.02.1918 рр.) місто перебувало під більшовицькою окупацією. За цей короткий час вони встигли провести арешти кількох місцевих урядовців, у тому числі голови Луцького продовольчого комітету М. Лебедюка, а також зіпсували залізничне сполучення міста з губернським центром [18, арк. 116–118 зв.].

Із 09.02.1918 р. тут паралельно з органами міського самоврядування перебували німецькі війська та комендант [5, арк. 37, 56 зв.]. Нерідко Луцька управа конфліктували з ними [10, арк. 52]. У зв'язку з перевищенням повноважень австро-німецькою військовою адміністрацією, міська дума змушена була відправити делегацію до Києва, проте це не змінило ситуацію [4, с. 117–118].

Після перевороту 29.04.1918 р. продовжував діяти попередній склад міської думи [17, арк. 4–4 зв., 16]. Неодноразово інші органи влади відзначали погану ефективність її роботи. Зокрема, у липні 1918 р. проблеми з освітленням міста пов'язували з цим фактором [6, арк. 158]. Виявлено бездіяльність цього складу управи, тому в кінці серпня 1918 р. згідно з постановою ревізійної комісії всіх гласних відсторонено [25, 97–98]. 27.08.1918 р. на посаду міського голови призначено Зайковського, а його заступників – Ільїна (заступник міського голови за В. Малявчика) і В. Прайзлера (відомий тогочасний лучанин-підприємець, чех за походженням). Зайковський відмовився від посади. І вже 08.09.1918 р. (по 22.12.1918 р.) цю посаду обійняв Є. Порай-Ясинський, учитель міської гімназії. Вони виявили, що міське господарство в занепаді та розлагоджене. Для відновлення потрібно було скоротити бюрократичні перепони. Ураховуючи також загострення суспільно-політичної ситуації в країні, із 02.10.1918 р. збори міських дум заборонялися, а вся влада в місті перейшла до управи [17, арк. 38, 48, 52, 104].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Загалом, за чотири роки Першої світової війни Луцьк пережив кілька змін влади й суттєвих змін укладу. Це відобразалося на персональному складі управи та думи, а також на діяльності, яку вони проводили. Органами міського самоуправління в той чи інший момент керували прихильники та ставленики Російської імперії, УНР, Української держави, більшовиків, Австро-Угорщини й Німеччини. Потрібно підкреслити, що такі люди найчастіше були місцевими жителями, зацікавленими в процвітанні Луцька. Без сумніву, це відіграло свою позитивну роль у розвитку міста. Водночас нові керівники найчастіше не мали відповідного досвіду управління, нерідко ігнорували нагальні питання функціонування міської інфраструктури. Головними питаннями, якими займалася міські органи влади, були боротьба з антисанітарією, забезпечення мешканців Луцька продуктами першої необхідності, відновлення міської інфраструктури та захист місцевих пам'яток історії та культури. Проте політизація діяльності органів міського самоврядування вкрай негативно вплинула на ефективність їхньої роботи. Станом на листопад 1918 р., ще не вийшовши з Великої війни, українські землі, у тому числі й Луцьк, були втягнуті у вир громадянської війни. І лише в 1920 р. польській владі вдалось утвердитися тут.

Джерела та література

1. Бернадський Б. Бої за Луцьк влітку-восени 1915 р. / Б. Бернадський // Минуле і сучасне Волині: літописні міста і середньовічна культура : матеріали VIII Волин. обл. іст.-краєзнавч. конф. 27–29 лист. 1995 р. – Луцьк, 1998. – С. 44–47.
2. Брусилов А. Мои воспоминания / А. Брусилов. – М. : [б. в.], 2013. – 308 с.
3. Винник О. Чутки під час російської окупації Львова (1914–1915 рр.) / О. Винник // Ece urban. – Серія он-лайн-публікацій Центру міської історії Центрально-хідної Європи. – Серія номер 1. – С. 1–19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivcenter.org/uk/publications/ece-urban/>.
4. Гуцалюк І. О. Державотворчий потенціал української влади в Західній Волині (березень 1917 – квітень 1918 рр.) / І. О. Гуцалюк // Волинські історичні записки : зб. наук. пр. – Житомир, 2011. – Т. 6. – С. 110–120.
5. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 931, 154 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1145, 176 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1291а, 96 арк.
8. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1318, 164 арк.
9. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1460, 61 арк.

10. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1571, 179 арк.
11. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1577, 148 арк.
12. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1578, 266 арк.
13. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1583, 34 арк.
14. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1584, 53 арк.
15. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1586, 55 арк.
16. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1599, 33 арк.
17. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1610, 140 арк.
18. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1617, 150 арк.
19. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1629, 135 арк.
20. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1694, 142 арк.
21. Держархів Волинської обл., ф. 3, оп. 1, спр. 1718, 42 арк.
22. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 6, 156 арк.
23. Дем'янюк О. Й. Військово-політична ситуація на Волині восени 1917 р. / О. Й. Дем'янюк // Держава та армія : зб. наук. пр. ; від. ред. Л. Дециньський. – Львів, 2010. – С. 80–88.
24. Демянюк О. Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках : монографія / О. Демянюк. – Луцьк : [б. в.], 2011. – 320 с.
25. Козинець О. Підготовка кадрів російської армії у другій чверті XIX століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / О. Козинець. – Харків, 2005. – 18 с.
26. Крамар Ю. Суспільно-політичні процеси на території Західної Волині в період Української революції 1917–1921 рр. / Ю. Крамар // Волинські історичні записки. – 2010. – Т. 5. – С. 71–76.
27. Михайлюк О. Історія Луцька / О. Михайлюк, І. Кічий. – Львів : [б. в.], 1991. 192 с.
28. Науменко А. До історії бойових дій на Волині під час Першої світової війни / А. Науменко // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю : наук. зб. – Вип. 30 : матеріали XXX Всеукр. наук.-практ. іст.-краєзнавч. конф., 24–25 берез. 2009 р., м. Луцьк ; ред. Г. Бондаренко. – Луцьк, 2009. – С. 160–164.
29. Полное собрание законов Российской империи. – Собр. 3-е. – Т. XII. – № 8708. – С. 430–456.
30. Прищепя О. Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Прищепя. – Рівне : [б. в.], 2010. – 287 с.
31. Пясецький В. Вибори в Луцьке самоврядування: рік 1917-й. / В. Пясецький // Волин. губерн. відом. – 2006. – 11 трав. – С. 13.
32. Пясецький В. Луцьк. Історико-краєзнавчі нариси. – Кн. 1 : Старе місто / В. Пясецький. – Луцьк : [б. в.], 2013. – 334 с.
33. Пясецький. Перші паростки відродження (Історії Луцької української громади) / В. Пясецький // Красвид. 2001. листопад–грудень. – С. 1–2.
34. Седляр А. Муніципальне законодавство та організація діяльності міського самоврядування на Волині та Поділлі у 1917–1918 рр. / А. Седляр // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія «Історія, економіка, філософія». – 2011 р. – Вип. 16. – С. 37–43.

Денисюк Василь. **Органи городского самоуправления в Луцке во время Первой мировой войны.** В статье освещается деятельность Луцких городского думы и управы в 1914–1918 гг., основные факторы, закономерности и особенности их работы. Дается характеристика состоянию городского самоуправления и основных вопросов, которые поднимались на повестке дня в работе думы и управы на начальном этапе войны. Прослеживается изменение властей в городе и их влияние на самоуправление. Определены главные проблемы в работе органов городского самоуправления на различных этапах и охарактеризованы их попытки реформирования. Проанализированы выборы в городскую думу в 1917 г., специфика персонального состава думы и управы, влияние важнейших исторических событий этого времени на деятельность органов городского самоуправления.

Ключевые слова: Луцк, Первая мировая война, городская дума, городская управа, оккупация, эвакуация.

Denusuk Vasul'. **Municipal Government in Lutsk in the First World War.** The article shows the work of Lutsk municipal council and board in the 1914–1918 yy., the main factors and laws of their work. The state of municipal government and the main issues raised on the agenda in the council and board at the initial stage of the war have been characterized. The change of authorities and their influence on municipal government have been traced. The basic problem in the work of municipal government at different stages and their attempts to reform that took place in 1917–1918 have been described. The elections to the municipal board in 1917, the specifics of personal thoughts and council, the impact of major historical events of this time on activities of the municipal government have been analysed.

Key words: Lutsk, World War I, city council, city board, occupancy, evacuation.

Стаття надійшла до редколегії
19.09.2016 р.